

МІЖНАРОДНЕ ПАРТНЕРСТВО В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

УДК 94(477)“1654...”+94(470+571)

Северинюк Валентин Матвійович,*доктор політичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних дисциплін
Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)***«БРАТЕРСТВО» ПО-МОСКОВСЬКИ З ПОГЛЯДУ В МИНУЛЕ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН**

Розглянуто деякі історичні прецедентами політичної та морально-психологічної агресивності російського уряду щодо України. Проаналізовано місце в політиці Росії офіційної ідеології «Москва – третій Рим», концепцій: «собираніе русских земель», «єдиний руский мир». Наведено факти зневаження російською владою ментальних відмінностей між «великоросами» та «малоросами», штучної асиміляції українського населення у XVII – XVIII століттях.

Ключові слова: Україна, Росія, народ, братерство, імперія, агресія.

Хто ще донедавна міг подумати, що в XXI столітті Україна стане об'єктом прямої воєнної агресії з боку Росії? У таку можливість настільки не хотілося вірити, що розум відмовлявся сприймати логічні аргументи на користь такого припущення. Але зазирнімо в історію, пошукаймо відповіді в минулих століттях російсько-українських відносин, у таких явищах як імперія та імперська влада, у витоках російського імперіалізму.

Офіційно Росія (Московське царство) стала імперією у 1721 р. На той час закінчилася російсько-шведська війна, що тривала 21 рік. За мирною угодою, укладеною у м. Ніштадт (Фінляндія), Москва отримувала у «незаперечне вічне володіння і власність» Прибалтійські території – Ліфляндію, Естляндію, Інгерманляндію та частину Карелії з Выборгом, а Швеції повертала Фінляндію. У жовтні 1721 р. від Сенату (утворений у 1711 р. замість Боярської думи) та Святійшого Синоду (утворений у 1721 р. замість патріаршого правління) цареві Петру I було «піднесено» титул «Пётр Великий, отец Отечества и Император Всероссийский». Новий титул (та ще й на «західний» манер) – «імператор-монарх» – потребував пояснення та додаткового ідеологічного обґрунтування. Освічених знавців цієї справи серед власне російської придворної знаті було небагато. Тому одним з головних ідеологів московського абсолютизму – самодержавства, яке прагнуло уподібнитися до «римських імператорів», став українець за походженням («малорос»), колишній ректор Києво-Могилянської академії, а згодом архієпископ Псковський, віце-президент Синоду – Феофан Прокопович. Йому, зокрема, належить авторство книги «Правда волі монаршої» (1722) та «Духовного регламенту» (1721), у якому зазначалося: «Его величество есть самовластный монарх, который никому на свете о своих делах ответа дать не должен... Монархов власть есть самодержавная, которым повиноваться сам Бог повелевает» [5, с. 337-338].

Ф. Прокопович не був першим, хто намагався встановити ідейні «паралелі» між російською та давньоримською історією. Уже в першій третині XVI ст. почала формуватися офіційна політико-ідеологічна доктрина правителів Великого Московського князівства, потім – царства і Російської імперії: «Москва – третій Рим» (Рим – Константинополь – Москва). Монах Філофей у посланні до великого князя Московського Василя III наголошував, що Росія має досягти світової слави, яка колись належала Риму та Константинополю (Візантії). «Блюди и внемли, – писав він, – ...яко два Рима падоша, а третий стоит, а четвертому не быти» [5, с. 194].

Така настанова у контексті реальної історії Московського царства «створювала» для його володарів «політичне право» і навіть «моральний обов'язок» виступати провідною політично-державною силою усієї Східної Європи, православного світу в цілому,

спекулюючи тим, що на східноєвропейські терени «грецьке християнство» поширилося наприкінці X ст. за часів великого київського князя Володимира, і хто ж як не Москва, яку заснували та розбудували нащадки київських князів, має бути «спадкоємицею Київської Русі»?

Син Василя III – Іван IV (Грозний) у 1547 р. першим в російській історії прийняв титул «цар» і вінчався на царство врочистим церковним обрядом. Його бажання перетворитися з князя Московського на царя, поза всяким сумнівом, було натхненне прикладами правителів («помазаників божих») з давньоєврейської, римської, візантійської історії, яку він дуже добре знав. За визначенням одного з найбільших російських істориків кінця XIX – початку XX ст. Василя Ключевського, «у цих образах він, як у дзеркалі, старався розгледіти самого себе, свою власну царствену фігуру, вловити в них відображення свого блиску чи перенести на себе відблиск їхнього світла та величі... Він сам для себе став святинею і в помислах своїх створив ціле богослов'я політичного обоження самого себе у вигляді вченої теорії своєї царської влади». У полемічній переписці зі своїм політичним опонентом князем Андрієм Курбським Іван IV наголошував: «Несть власти, аще не от бога. Всяка душа властем предржающим да повинуется» [6, с. 103-104].

Саме з таких намагань Гая Юлія Цезаря у I ст. до н.е. – уподібнити себе богам і древнім царям – почала утверджувати свою винятковість імператорська влада в Римі. Ідеологію «Москва – третій Рим», яку започаткував його батько Василь III, Іван IV практично реалізував у своєму титулі: згідно з зазначеною формулою відбулася трансформація назви верховної влади правителів Москви: від лат. *Caesar* – до грец. *καίσαρ* (кесар), далі – *цесарь* – *цзсарь* – *царь*. («Царями» офіційно називали також монархів у Болгарії та в Сербії).

Московських правителів ніколи не покидало бажання «зібрати» під своєю владою землі Давньої Русі. При цьому їх не зупиняло те, скільки століть пройшло з Давньоруської доби, яку власну історію за цей час прожило і переживало місцеве населення, якою мовою розмовляло, чим і якою мірою відрізнялося від «московитів». Для них ніби не існувало величезних історичних відстаней. На жаль, не існує й сьогодні...

Як тільки у XIV ст. ослабла влада монголів над Руссю, Московське князівство почало посилюватися. Основи могутності Москви були закладені при князі Івані I, прозваному «Калитою» («грошовим мішком»). Шляхом завоювання та підкупу Калита поширив свою владу на багато тодішніх міст Північно-Східної Русі – Володимир, Псков, Новгород, Ростов, Углич, Галич (у теперішній Костромській області Росії). В. Ключевський писав, що після смерті Калити «Русь довго згадувала його князювання... і любила прикрашати пам'ять цього князя вдячною легендою» [6, с. 66].

І дійсно, легенди про першого «збирача руських земель», мабуть, не умруть ніколи. Вони століттями слугували засобом підкріплення домагань Москви до земель, які колись становили територіальну основу Київської Русі. Наприклад, під час Першої світової війни, коли російські війська вели бої в Галичині проти австро-угорських військ, головнокомандувач російською армією великий князь Микола Романов (дядько царя Миколи II) 14 серпня 1914 р. виступив із зверненням «К русскому народу Австрии», у якому висловлював побажання, щоб бог допоміг імператору Миколі II «завершити справу великого князя Івана Калити», щоб більше не було «подъяремной Руси», щоб на землях Східної Галичини було піднесено прапор «единой, великой и нераздельной России» [2, с. 204-205].

Минають століття, але залишається жити вірус великодержавної психології та політики російської влади й тих, хто послуговується її «милостями». Сьогодні це – психологія і риторика відвертого агресора. Про це свідчать численні Інтернет-джерела російського походження. Чого тільки варті висловлювання Володимир Жириновського після анексії Росією Криму. Найвідоміший «ліберал-демократ» Росії пропонує змінити назву Російської держави, маючи на увазі оживити її імперське минуле, а президенту Володимирі Путіну – прийняти титул «цар»: «...ну, если не хотите “царь”, то пусть будет

“верховний правитель”». Ці й подібні «лінгвістичні вправи» залишилися би непомітними вкрапленнями в широкому потоці агресивної риторики Кремля, якби вони не відлунювали пострілами з російських танків і «Смерчів» на території суверенної Української держави. Також відверто експансіоністський підтекст звучить у заявах патріарха Московської православної церкви Кирила (Гундяєва) на адресу В. Путіна, якому, очевидно, не дають покою давні лаври легендарного Калити і який не приховує своїх загарбницьких планів щодо України: «Вы исправили кривизну нашей отечественной истории... Когда я говорю «Отечество», я имею в виду всю историческую Русь...».

Суголосся державної і церковної риторики – давня традиція великодержавної Росії (навіть попри те, що майже 200 років влада патріарха в Росії була заборонена: з 1721 р. і аж до січня 1918 р. функції церковного управління (замість патріаршого) здійснював «Святейший правительствующий Синод» – як один із державних органів, куди входили призначені царем представники духовенства, підконтрольні обер-прокурору Синоду). Найчіткіше концепцію державно-церковного єднання по-московськи сформулював натхненник реакційного режиму царя Миколи I, президент Академії наук та міністр народної освіти Росії у 30–50-х рр. XIX ст. Сергій Уваров. Він став одним із засновників так званої «теорії офіційної народності», яка ґрунтувалася на соціально-політичній тріаді: «православ'я, самодержавство, народність». Її прибічники наполягали на відданості російського народу цареві, єднання царя з народом, особливого шляху розвитку Росії на відміну від «гнилого Заходу». Чи не щось подібне бачимо в теперішній Росії? Історія ходить по колу...

Володимир Путін, навіть під тиском незаперечних фактів, що вказують на військово-політичну підтримку Москвою терористично-сепаратистського руху в українському Донбасі, з удаваним пафосом (що більше схожий на цинізм) продовжує заявляти про «этническую, религиозную, духовную, историческую общность» між росіянами та українцями та сентиментально «співчуває» «трагедии на Юго-Востоке, несмотря на которую украинский народ остается для нас самым близким, братским народом». З приводу подібного лицемірства українське прислів'я каже: «Гарно колише, та сон не бере».

Уперше за історію українсько-московських відносин Україна (тоді ще дуже молода Гетьманська держава) зіткнулася з російським умінням «заколисувати» пильність «братнього народу» у 1654 р. під час укладання військово-політичного союзу між Гетьманщиною та Російським царством. Знаменита козацька рада у Переяславі в січні 1654 р. з піднесенням та вигуками «Навіки разом!» зустріла рішення Земського Собору в Москві «прийняти Військо Запорозьке з усіма містами і землями під високу государеву руку». (Запорозька Січ своїх представників у Переяслав не надіслала, противником угоди з Росією був один з найавторитетніших запорозьких отаманів Іван Сірко. Не склав присяги московському цареві полковник Війська Запорозького Іван Богун). Однак уже в ході Переяславської ради виявилось глибоке непорозуміння між обома сторонами: Військо Запорозьке на вірність цареві присягнуло, а московське посольство від імені царя присягати у «дружбі» відмовилося. Глава посольства – «ближній боярин царя» Василь Бутурлін – запевнив козаків, що оскільки цар – самодержець, то його слово – непорушне: він обіцяє не тільки не посягати на давні права Війська Запорозького, але й розширити їх.

Сутність «непорозуміння» в Переяславі 1654 р. точно й образно визначив Карл Маркс у своїй праці «Конспект книги Бакуніна “Державність і анархія”» (1874-1875 рр.). При цьому він зауважував, що у російсько-українських відносинах середини XVII ст. віддзеркалився зміст політичних процесів європейського значення: «Цілі століття точилася боротьба між двома формами «держави»: «воля шляхетська» чи «царський батіг». Часто здавалося, що поляки близькі до перемоги. Але як тільки-но народ повстав у Москві в 1612 р., а потім відбулося повстання малоросійського та литовського «хлопства» під проводом Богдана Хмельницького, – як усьому кінець. «Російський батіг» переміг дякуючи народу» [9, с. 596].

Таку ж думку: про принципову суперечність між різними формами державності – в Росії та в Польщі (до складу якої перед Хмельниччиною входила Україна) – тобто між

абсолютистсько-монархічним та парламентарно-республіканським управлінням – розвивав на початку ХХ ст. видатний український історик Михайло Грушевський: «...московське правительство, відповідно до прийнятих в московських кругах традицій, у зносінах з новими підданими царя передусім силкувалося можливо піднести його престиж – прищепити їм те, на чім стояв московський лад: поняття, що цар стоїть понад правом, що кожний акт його се ласка, пожалування, що в зносінах його з людьми, які піддаються йому, не може бути відносин рівного з рівним. В українську свідомість, виховану в порядках західноєвропейських, конституційних, такі поняття не містилися...» [4, с. 54].

Майже до кінця 70-х рр. XVII ст. Україна перебувала в стані «руїни» – громадянської війни, у якій свої інтереси намагалися реалізувати сусідні держави – Росія, Польща, Туреччина. Усі вони воліли бачити у своїй власності певну частину українських земель. Молода національна козацька еліта лише набиралася політичного досвіду, тому припускалася багатьох помилок, часто була нерішучою, лестивою до московської влади, зрадливою, непослідовною та нерозбірливою у виборі зовнішньополітичних орієнтирів розвитку Гетьманщини, а свої власні старшинські інтереси – майнові та кар'єрні – ставила вище суспільних.

Усім цим уміло користувалася політично централізована Московська держава. У хід ішло все: розташування на території Лівобережної України (Гетьманщини) військових гарнізонів, пряме втручання у внутрішню та зовнішню політику гетьманів, самовільне стягування з української людності податків, залякування, тюремне ув'язнення, заслання до Сибіру, підкуп, інтриги, моральне приниження тощо. За дуже короткий час українці відчули, що значить піддатися під «високу царську руку». Коли наступник Б. Хмельницького – гетьман України Іван Виговський (1657-1659) у листі до царя Олексія Романова назвав козаків «вільними підданими», то одержав за це догану та наказ називатися «вічними підданими царя» [7, с. 164].

Незабаром відмінності виявилися також у менталітетах, психології «великоросів» та «малоросів». Разом з появою в Україні царських воєвод і цілувальників (вели облік податкам та повинностям, стягували їх на користь царської казни) тут набув поширення російський «мат», з яким раніше українська побутова лайка мала небагато спільних форм. Похабство та агресивність російського матюоччя принижували українців – козаків і посполитих. Вони скаржилися на росіян, нарікаючи, що ті не тільки не знають міри в поборах та кривдять жінок і дівчат, то ще й «обзиваються паскудними словами» [7, с. 175].

Така поведінка московських урядовців ставала звичним явищем і все більш безцеремонною по мірі посилення російської присутності в Україні. Під час російсько-шведської Північної війни 1700-1721 рр. Петро I вимагав численних поставок з України коней, худоби, хліба та інших припасів. У Києві, на Печерську, за наказом царя Петра I почали зводити фортецю. На її будівництві, під командуванням московських військових чинів, працювали місцеві селяни й козаки, які знемагали і від роботи, і від того, що їх «палицями по головах б'ють, вуха шпагами обтинають і всяку наругу чинять». Як зазначав у своїй «Історії України» Іван Крип'якевич (1-е вид., 1938 р.), «дошкульнішою від матеріальних утрат була моральна зневага. Московські урядовці і старшини, що звикли до метод деспотичного управління, не вміли і не хотіли шанувати української свободи і ламали її самовільно» [8, с. 233]. Нарікання на те, що їх «лає» воєвода Шеншин (командир російської фортеці Кам'яний Затон, що була зведена коло самої Січі) містилося і у зверненні кошового отамана Костя Гордієнка до царського посланця (початок 1704 р.) [3, с. 474]. Небажання січовиків, особливо козацької старшини, миритися з принизливим ставленням до себе з боку малограмотних російських урядовців зіграло свою роль у рішенні частини запорожців на чолі з кошовим отаманом Костем Гордієнком навесні 1709 р. підтримати антимосковський виступ гетьмана Івана Мазепи. (К. Гордієнко був високоосвіченою людиною, вихованцем Києво-Могилянської колегії і, як і багато інших представників

козацької еліти, знав класичні мови – латинську та грецьку: прибувши на зустріч зі шведським королем, він привітався з Карлом XII по-латині).

Те, що Московське царство за культурно-освітнім рівнем поступалося українському суспільству, визнавали самі росіяни. Так, російський історик XIX ст. Сергій Соловйов зауважував: «Мала Росія... раніше відчула потребу в просвітництві і вже володіла засобами шкільної освіти. ...у XVII ст., перед епохою перетворень, ми спостерігаємо нетривалий час, коли за наукою звертаються до малоросіян чи взагалі до західно-руських учених і до греків» [13, с. 327].

Після поразки Карла XII та І. Мазепи під Полтавою влітку 1709 р., експансіоністські плани Москви щодо України об'єктивно загрожували і європейським державам. Наступник І. Мазепи – гетьман Пилип Орлик у квітні 1712 р. звернувся з Маніфестом до європейських країн (передовсім до Англії та Голландії) з поясненням своїх політичних планів, зокрема причин союзу з ворожою для Європи Османською імперією. Додатком до Маніфесту був документ – «Дедукція...» («Вивід прав України»), спеціально складений П. Орликом до початку Конгресу європейських держав у м. Утрехт (Голландія). У «Дедукції...» говорилося, що турецький протекторат потрібний Гетьманщині на період її боротьби за відновлення свого суверенітету, у чому має бути зацікавленою і Європа, бо в разі посилення Москви остання «може змагати до повалення європейської свободи...». Отже, Європа опинилася перед вибором: підтримати Козацьку державу (і виграти стратегічно) чи забезпечити себе тактично, уникаючи конфронтації з Кремлем? Судячи з усього, тоді перемогло друге рішення, бо європейські уряди на звернення П. Орлика жодним чином офіційно не відреагували.

Немалу роль у цьому відіграла російська пропаганда. Водночас з Маніфестом П. Орлика з'явився Маніфест царя Петра I – його мета полягала в дискредитації українського «гетьмана-мазепинця» в очах європейської громадськості: у царському Маніфесті П. Орлик поставав як «боговідступник і зрадник», йому оголошувалося прокляття [11, с. 32-33].

Сьогодні реакція більшості країн Європейського Союзу на «українські проблеми» у Криму та на Донбасі позитивно-протилежна. Хоч історія й ходить по колу, та, на щастя, відповідальні політики здатні усвідомлювати її уроки.

Намагання очорнити діячів української історії – давня і нестаріюча тактика московських пропагандистів. У їхніх колах ім'я гетьмана П. Орлика досить «популярне». Як відомо, він був одним з авторів видатного політико-правового документа конституційного значення початку XVIII ст. – «Pacta et Constitutiones legum libertatumque Exercitus Zaporoviensis» («Угоди та установлення законів і вольностей Війська Запорозького» від 5 квітня 1710 р.). На сьогодні в Україні та Росії можна виявити дві крайності: з одного боку, ультра-патріотичне надмірне вихваляння «Pacta...», а з другого – їх повне паплюження. Те й те не відповідає істині.

На превеликий жаль, у деяких сучасних російськомовних публікаціях (авторам яких за їхню українофобську, тобто суто ідеологічну, а не наукову, позицію не хотілося б створювати рекламу публічним згадуванням їхніх прізвищ [14]) можна зустріти такі оцінки «Pacta...»: «пресловутая конституция», «комичный результат конституционного творчества», «аляповатый памятник», «как и следовало ожидать... сказка о первой украинской конституции», «откровенная ложь, которую следует сдать в утиль... а не отстаивать байку с пеной у рта» тощо.

Українським історикам закидають, що «Филиппа» вони називають «Пилипом», а «канцелярський язык петровских указов» – «староукраїнським языком»*. Більше того, вони нібито безпідставно «приписують» П. Орлику його «український патріотизм», адже він сам пише в «Пактах...», що мріє колись повернутися з вимушеної еміграції «не на Батьківщину», а «на свою Отчизну – Малую Россию!» Подібна «критика» далека від науковості. Її апологети ігнорують той факт, що в «Пактах...» назва «Україна» у значенні назви Козацької держави та її території згадується 8 разів, у тому числі – й формулювання «Україна, наша

Батьківщина». Інші назви держави – «Запорозьке Військо та малоросійський народ», «Гетьманська область». Двічі зустрічається вислів «українські міста», один раз – «українські землі».

Наостанок автор аналізованої статті «“Староукраїнський” язык “конституции” Филиппа Орлика» закликає «срочно переписывать школьные учебники, преподносящие нашим детям откровенную ложь». Напевне, не менше, ніж П. Орлик, теперішніх українофобів лякають і князі Давньої Русі та їх стольний град Київ, який, за літописними джерелами, був «матір'ю міст руських». Адже із підручників, якими сьогодні послуговується система освіти в Росії, поняття «Київська Русь» вилучене.

Війна проти історичної пам'яті – один з улюблених прийомів політичних маніпуляторів і диктаторів. Сьогоднішній московський політичний режим залякує російських громадян «київською хунтою», «укро-нацистами» та іншими видуманими нею міфічними явищами. Цей переляк виглядає як відголосок ще тих далеких часів, коли у 1618 р. Петро Сагайдачний на чолі козацьких загонів разом з військом польського королевича Владислава підступився до Московського Кремля; коли у червні 1659 р. під м. Конотоп (Сумщина) козацьке військо гетьмана І. Виговського розбило російську армію, і російський цар Олексій Романов збирався тікати «аж за Волгу»; коли І. Мазепа у жовтні 1708 р. перейшов Десну та з'єднався з військом Карла XII... Очевидно також, що в тому числі й страх (крім, «політичної доцільності») водив рукою імператриці Катерини II, котра у 1764 р., після ліквідації нею гетьманської влади в Україні, в інструкції генерал-прокурору В'яземському наголошувала, аби він особливо пильнував, щоб «час та ім'я гетьманів зникли, а не те, щоб персона якась була піднесена в це достоїнство» [12, с. 116].

Страх не тільки паралізує. Як і зневага та ненависть, він породжує агресію. У 2014 р. вона увірвалася в Україну під триколірним прапором Російської Федерації...

Формування поняття «русский мир», яке в наші дні надзвичайно популярне серед шовіністично налаштованих кіл російського суспільства, має довгу історію, воно відбувалося в одному руслі з процесом формування «Великодержавної Росії» та імперських прагнень її влади. Складовою цього процесу було поглинення культурно-етнічних, історичних, навіть генетичних особливостей підвладних Російській імперії народів. Російська влада усіяко намагалася (і, на жаль, намагається й тепер) здійснювати свою асимілятивну політику, спекулюючи «спільністю» українців та росіян. Однак сутність питання в іншому: «спільність народів», їх зближення належить сприймати як процес, що зароджується та розвивається природним шляхом. Політична влада може йому сприяти і повинна це робити, якщо того потребують самі народи. Тут неприпустиме зовнішнє примушування та маніпулювання свідомістю людей. Але не так це було в історії українсько-російських відносин. Наведемо кілька прикладів.

У 1687 р. козацька рада на р. Коломак обрала гетьманом України Івана Мазепу. При цьому був укладений новий договір між гетьманом, козацькою старшиною та російським урядом – «Коломацькі статті». Вони забезпечували майнові інтереси старшини та обмежували права гетьмана, посилювали вплив на нього з боку Москви. В одній зі «статей» містилася вимога, раніше відсутня в подібних документах: на гетьмана та старшину накладався обов'язок найбільше піклуватися про те, щоб «чим дужче єднати українців із московськими людьми через шлюби на іншими способами» [1, с. 263]. Очевидно, І. Мазепа не дуже старався у цьому напрямі, бо в доносі Петру I, який у 1708 р. написав на гетьмана генеральний суддя Василь Кочубей, окрім інших «зрадницьких учинків» І. Мазепа, говорилося, що він «не допускає, щоб малоросіяни з великоросіянами вступали в породичання й свояцтво» [7, с. 238].

У 1718 р. інший український гетьман – Іван Скоропадський, за наполяганням Петра I, змушений був віддати свою 15-літню дочку за царського улюбленця Петра Толстого. Наступного року, за царським указом, новоспечений зять гетьмана був призначений

полковником Ніжинського козацького полку і став першим росіянином, який обійняв полковничу посаду в Гетьманщині [1, с. 303].

З січня 1734 р. упродовж 16 років в Україні, відповідно до рішення царської влади – «вместо чина гетманского» – діяло «Правління гетьманського уряду» у складі шести «персон»: трьох великоросійських і трьох малоросійських урядовців. Засновуючи таку установу, московський уряд приймав секретні рішення та інструкції, у яких прямо говорилося про його наміри: надалі в Україні «гетмана не выбирать... и сие содержать секретно, а в указах и в прочих письмах не показывать». В іменному указі імператриці Анни Іоанівни (племінниця Петра I) від 31 січня 1734 р. керівникові «Правління», російському князеві, генералу Олексію Шаховському, містився припис забезпечити чесне правосуддя «великороссийских судей... дабы оный малороссийский народ приобыхал (тобто звикав. – В. С.) к великороссийскому правлению». Дуже зірко О. Шаховський мав пильнувати, щоб українці не заглядалися «на Захід» – їх потрібно «от свойства с смоляны и с поляки (з литовцями і поляками. – В. С.) и с другими зарубежными жителями отводитъ». «Дабы оной малороссийский народ, – наставляла цариця, – охоту имел своитца и в свойство вступать с нашим великороссийским народом... того ради повелеваем вам, дабы вы по вашему искусству секретно... особливо трудились... побуждать их и искусным образом приводить в свойство с нашими великороссийскими подданными, и сие содержать секретно» [10, с. 84-86].

Так імперська російська влада підміняла ціннісне поняття «братерство народів» виключно власними, суто політичними, інтересами. Намагалася зробити з українців своїх «секретних братів» – так, щоб і вони цього не знали. Та дарма: «вічних секретів» не існує, і народ мудріший за найамбітніших політиків, він давно знає: «Силою колодязь копати – води не пити».

Висновки. Імперський дух живучіший за свої історичні державницькі форми – імперії. Формально вони зникли, а він існує ось уже третє тисячоліття. Його віками викохували різні суспільства, різні політики примірялися до його пафосної величі. Імперський дух – невід’ємний супутник цивілізаційного поступу світової спільноти, її історії. Але ця історія надихалася й іншими, гуманістичними, демократичними ідеями та вчинками кращих представників роду людського. Без їхнього подвижництва Людина не могла б усвідомити свого призначення.

Історія відносин російського та українського народів багата прикладами людинолюбства, взаємного співчуття, допомоги, поваги, сердечної прихильності. Це все існує й тепер і буде існувати, які б політики тимчасово не посідали владні крісла. Саме такі відносини між Росією та Україною гідні пера найталановитіших політологів та істориків. Але пошуки правди, чесних відповідей на запитання: «Чому сьогодні Російська та Українська держави перебувають у стані неоголошеної війни?» вимагають слово «братерство» брати в лапки і говорити про спроби відродження великоросійського імперського духу. Звісно, у статті немає вичерпних відповідей на поставлене запитання, однак дуже б хотілось, аби незабаром і назавжди зникли будь-які підстави для подібних досліджень.

Література:

1. Аркас М. М. Історія України-Русі / М. М. Аркас; факс. вид. — К. : Вища шк., 1990. — 456 с. : іл.
2. Верстюк В. Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення : хронологічний довідник / В. Ф. Верстюк, О. М. Дзюба, В. Ф. Репринцев. — К. : Наук. думка, 1995. — 688 с.
3. Голобуцький В. Запорозьке козацтво / Володимир Голобуцький. — К. : Вища шк., 1994. — 539 с.
4. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / Михайло Грушевський. — К. : Т-во «Знання» України, 1991. — 240 с.

5. История СССР : Ч. I. С древнейших времен до 1861 г. / [под ред. П. И. Кабанова и В. В. Мавродина] . — [изд. 3-е, испр.] . — М. : Просвещение, 1974. — 606 с.
6. Ключевский В. О. Исторические портреты. Деятели исторической мысли / В. О. Ключевский [сост., вступ. ст. и прим. В. А. Александрова]. — М. : Правда, 1990. — 624 с.
7. Костомаров М. І., Галерея портретів : біографічні нариси / Микола Костомаров [упоряд. і передм. В. О. Замлинського]. — К. : Веселка, 1993. — 326 с.
8. Крип'якевич І. П. Історія України / Іван Крип'якевич. — [2-е вид., перероб. і доп.]. — Львів : Світ, 1992. — 558 с.
9. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — Т. 18 / Карл Маркс, Энгельс Фридрих. — [2-е изд.]. — М. : Госполитиздат, 1961.
10. Мельник Л. Г. Правління гетьманського уряду (1733-1745 рр.) / Л. Г. Мельник // Український історичний журнал. — 2001. — № 5 — С. 81-91.
11. Мельник Л. Г., Українсько-турецькі взаємовідносини і політичні проекти П. Орлика / Л. Г. Мельник // Український історичний журнал. — 1997. — № 6. — С. 24-34.
12. Путро О. І. Гетьман України Кирило Розумовський / О. І. Путро // Український історичний журнал. — 2002. — № 5. — С. 105-118.
13. Соловьев С. М. Чтения и рассказы по истории России / С. М. Соловьев [сост. и вступ. ст. С. С. Дмитриева]. — М. : Правда, 1989. — 768. : ил.
14. Текст джерела і дані про його автора можна знайти за адресою: <http://kornilov.name/staroukrainskiy-yazyik-konstitutsii-filippa-orlika/>.

* Крім латинського тексту «*Pacta et Constitutiōnes...*», також був складений (можливо, трохи пізніше) варіант документа, виконаний тодішньою канцелярською діловою мовою, якою послуговувалися в Росії та в підросійській Україні. Текст, однак, містив багато не зрозумілих для росіян українських слів, фонетичних, морфологічних та синтаксичних особливостей, що дає всі підстави казати про староукраїнську мову написання «Договорів і постанов». Очевидно, цей варіант призначався для Запорозької Січі, зберігався у січовому архіві, а після руйнації Січі царськими військами у 1775 р. був вилючений та відвезений до російських архівів, де й знаходиться до цього часу (Див.: Договори і постанови / упоряд. О. Алфьоров: наук. вид. — К. : Темпора, 2010. — С. 6-16).

Северинюк В. М. «Братство» по-московски под углом зрения на прошлое российско-украинских отношений

Рассмотрены некоторые исторические прецеденты политической и морально-психологической агрессивности российского правительства в отношении Украины. Проанализировано место в политике России официальной идеологии «Москва – третий Рим», концепций: «собираение русских земель», «единый русский мир». Приведены факты пренебрежения российской властью ментальными отличиями между «великороссами» и «малороссами», искусственной ассимиляции украинского населения в XVII – XVIII столетиях.

Ключевые слова: Украина, Россия, народ, братство, империя, агрессия.

Severyniuk V. «Brotherhood» from Moscow point of view on the past of Russian-Ukrainian relations

In the article some historical precedents of Russian government political and moral-psychological aggressiveness with regard to Ukraine are considered. The role of the official ideology «Moscow as the third Rome», conceptions «Russian lands gathering» and «single Russian world» in the policy of Russia is analyzed here. The facts of the Russian government contempt for mental differences between «Great Russians» and «Little Russians», artificial assimilation of the Ukrainian population in the XVII-XVIII centuries are highlighted by the author.

Keywords: Ukraine, Russia, people, brotherhood, empire, aggression.